

מים אחרונים**משנה מסכת עירובין פרק א**

ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יז עמוד ב

ופטורין מרחיצת ידים. אמר אביי: לא שנו אלא מים ראשונים אבל מים אחרונים חובה. אמר רב חייא בר אשי: מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש, שמסמא את העינים. אמר אביי: ומשתכחא כקורטא בכורא אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: כיייל מילחא מאי? אמר ליה: [הא] לא מיבעיא

רש"י מסכת עירובין דף יז עמוד ב

שמלח סדומית יש כו' - ואמור רבנן (ברכות מ.): אחר כל אכילתך אכול מלח, ומשום מלח שטבל בו אצבעו תיקנו מים אחרונים.

תוספות מסכת עירובין דף יז עמוד ב

מים אחרונים חובה - עכשיו לא נהגו במים אחרונים דאין מלח סדומית מצוי בינינו אי נמי לפי שאין אנו רגילים לטבל אצבעותינו במלח אחר אכילה.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קה עמוד א

אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיי: מים ראשונים - מצוה, ואחרונים - חובה. מיתבי: מים ראשונים ואחרונים - חובה, אמצעיים - רשות! מצוה לגבי רשות - חובה קרי לה. גופא: מים ראשונים ואחרונים - חובה, אמצעיים - רשות, ראשונים - נוטלין בין בכלי בין על גבי קרקע, אחרונים - אין נוטלין אלא בכלי, ואמרי לה: אין נוטלין על גבי קרקע, מאי בינייהו? איכא בינייהו - קינסא, מים ראשונים - נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים - אין נוטלין אלא בצונן, מפני שחמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא. מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן. אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי ינאי: לא שנו אלא שאין היד סולדת בהן, אבל היד סולדת בהן - אין נוטלין בהן; ואיכא דמתני לה אסיפא, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן, אבל בחמין - לא, אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי ינאי: לא שנו אלא שהיד סולדת בהן, אבל אין היד סולדת בהן - נוטלין, מכלל דראשונים - אף על פי שהיד סולדת בהן מותר. אמצעיים רשות, אמר רב נחמן: לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל, אבל בין תבשיל לגבינה - חובה. אמר רב יהודה בריה דרבי חייא: מפני מה אמרו מים אחרונים חובה - שמלח סדומית יש, שמסמא את העינים. אמר אביי: ומשתכחא כי קורטא בכורא. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: כל מלחא מאי? אמר ליה: לא מבעיא. אמר אביי: מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי על ארעא - משום זוהמא, אמר לי מר: משום דשריא רוח רעה עלייהו.

תוספות מסכת חולין דף קה עמוד א

מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה כו' - בברכות בסוף פרק אלו דברים (דף נג: ושם) דריש תרווייהו מקרא מוהתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ואסמכתא בעלמא הוא דהא טעמא דמים אחרונים הוי משום מלח סדומית כדאמר בסמוך **ואנו לפי שאין מלח סדומית מצוי בינינו לא נהגו במים אחרונים** והכי נמי כי דריש התם כי קדוש זה שמן שהיו סכין את ידיהן להעביר את הזוהמא הוי אסמכתא דלא מצינו בשום מקום שיהא שמן לא חובה ולא מצוה והא דאמר התם כשם שהמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולין לברכה היינו להם שהיה הדבר עליהם חובה ליטול אחר סעודה לפיכך נחשבות כמזוהמות וצריך להקדים וליטול קודם ברכה וא"ת למאי נפקא מינה הא דראשונים מצוה ואחרונים חובה מה לי מצוה מה לי חובה הא תרווייהו חובה כדקתני בבביתא ולא רשות ואומר רבינו תם דנפקא מינה לענין מלחמת הרשות דתנן בפ"ק דעירובין (דף יז.) דפטורין מרחיצת ידים וקאמר רב חייא בגמ' לא שנו אלא מים ראשונים אבל אחרונים לא דאמר רב יהודה בריה דרב חייא מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית כו' ובהלכות גדולות פירש דראשונים שהם מצוה משום סרך תרומה טעונין ברכה אבל אחרונים שהם לצורך אדם משום מלח סדומית אין טעונין ברכה ומכאן כתב רבינו יהודה בפרק במה מדליקין בתוספ' שאין לברך על קריאת שמע שלפני מטתו אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרות שמע ואם תאמר אמצעיים כגון בין גבינה לבשר שהן לצורך מצוה יהיו טעונין ברכה וי"ל דאין זה כי אם הכשר אכילה כמו ניקור חלב ומליחת בשר.

תוספות מסכת חולין דף קה עמוד ב

לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל - אומר רבינו שמואל דמירי בשניהם של בשר או שניהם של גבינה אבל בין תבשיל של בשר לגבינה שלפניו חובה אבל לגבינה של אחריו לא קאמר דאפילו בנטילת ידים אסור לאכול עד סעודה אחרת כדאמר לעיל אכל בשר אסור לאכול גבינה ואין נראה לר"ת דבין תבשיל לגבינה משמע תבשיל תחלה כדאמר לעיל כמה ישהה בין בשר לגבינה ולא כלום ופריך והא אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר כו' ועוד בין תבשיל לתבשיל בשניהם של בשר או של גבינה למה יש לו ליטול כלל ומפרש ר"ת דבין תבשיל לתבשיל היינו בין תבשיל דבשר לתבשיל של גבינה דכיון דאין הבשר והגבינה בעין וליכא אלא טעם לא החמירו שיהא חובה ליטול ידיו בינתיים ואינו אלא רשות אבל בין תבשיל דבשר לגבינה שהגבינה בעין חובה ויתכן פירוש זה אף לדברי האוסרין לאכול גבינה אחר בשר באותה סעודה אפי' בנטילה וקינוח.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

רבי זוהמאי אומר: כשם שמזוהם פסול לעבודה - כך ידים מזוהמות פסולות לברכה. אמר רב נחמן בר יצחק: אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא, אלא מתניתא ידענא; דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא: +ויקרא ל' והתקדשתם - אלו מים ראשונים, והייתם קדשים - אלו מים אחרונים, כי קדוש - זה שמן, אני ה' אלהיכם - זו ברכה.

תוספות מסכת ברכות דף נג עמוד ב

והייתם קדושים אלו מים אחרונים - דוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו ואין אנו רגילין ליטול אחר הסעודה אין הנטילה מעכבת עלינו לברך ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיו אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון וצריכים ליטול את ידיהם קודם בהמ"ז.

ספר הלכות גדולות סימן א - הלכות ברכות פרק שישי עמוד עה

א"ר אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיין (חולין קה). מים ראשונים מצוה וטעוין ברכה, אחרונים חובה ואין טעוין ברכה.

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר פס

אבל מים אחרונים של אחר הסעודה לא יברך, ואם ברך, מוציא שם שמים לבטלה. דקא אמרינן מים ראשונים מצוה וטעוין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעוין ברכה, מפני שחובה הוא שלא יסתכן, ולאו חובת מצוה הן. דקא אמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מלח סדומית יש ומסמא את העינים. וכמה, אמר אב"י משתכחא כקורטא בי כורא. לפיכך נוטל ידיו ואין צריך לברך, כמו שכתבנו למעלה, בין של שחרית ובין של סעודה.

תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) או"ח סימן נד (תשובות הגאונים - מוסאפיה (ליק) סי' מז, תשובות הגאונים החדשות - עמנואל (אופק) סי' קה)

רב נטרונאי. וששאלתם מים אחרונים צריכין מסובין כולן ליטול ידיהם ואחר כך מברך ברכת המזון, או שיטול ידיו המזומן לברכה, ולאחר שיעמד(ו) יטול כל אחד ואחד בביתו, מפני הטורח.

כך למדנו: שמנהג לסלק שולחן וליטול ידיהם כולן ולברך, דקא אמרינן (ברכות מו ע"ב) אמר ליה ריש גלותא לרב ששת אף על גב דאתו רבנן, בצרכי סעודה פרסאי פקל' עין טפי וכו', וקאמרינן עלה: אמר רב חייא בר אשי אמר רב כל הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה, ומדקאמר תחלה אלמא כולהון מתבעי להון ליטול ידיהם. מיהא אי ניחא להון לברך ואחר כך ליטול ידיהם הרשות בידן, ואימתי, בזמן שלא אכלו דבר (שאינו) מזוהם, אבל אכלו דבר מזוהם, קיימא לן (שם נג סע"ב) ידים מזוהמות פסולות לברכה.

ואלו הן דברים מזוהמין שפסול אדם לברך עד שיטול, אמרו חכמים: כל שהיה קרב על גבי המזבח לקרבן אינו פוסל, וכל בהמה ועוף שאין קרבין לגבי ה{מזבח}, וחיה ודגים כולם, פסולין עד שיטול ידיו. וכשהן פסולין לברך, אין פסולין אלא כשמברכין על כוס של ברכה, אבל אם אין מברכין על הכוס אין פסולין, {ו}אף כשמברכין על היין נמי אין פסול אלא אותו (למ) שמזומן לברכה בלבד, שצריך ליטול בידו כוס. והא דאמר רב יהודה אמר רב (שם) במתניתא תנא והתקדשתם והייתם קדושים, והא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב (שם מב ע"א) שלש תכיפות הן: תכף לנטילת ידי ברכה, אלמא תחלה נטילת ידי ואחר כך ברכה - כולן למברך, ועיקר כשמברך על הכוס, מאי טעמא, דלא קאמרינן "אדם מזוהם(ות)" אלא "ידים מזוהמות", מפני שצריך ליטול כוס בידו.

רמב"ם הלכות ברכות פרק ו

הלכה ב

כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע בין ב לתפלה מברך תחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים, שזו מצות חכמים שנצטוונו מן התורה לשמוע מהן שנאמר על פי התורה אשר יורוך, ומים אחרונים אין ג מברכין עליהן שאינם אלא מפני הסכנה, ולפיכך חייב אדם להזהר בהן ביותר. +/השגת הראב"ד/ ומים אחרונים אין מברכין עליהן כו' עד ביותר. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ אני שמעתי בשימושי הגאונים הקדמונים שכתבו על המים האחרונים ברכה על רחיצת ידיים וחי ראשי דברים נכונים הם שהרי חכמים דרשו את שתייהן מפסוק אחד והתקדשתם והייתם קדושים וכן אמרו ידים שהן מזוהמות פסולות לברכה ובאמת וברור אם אכל דבר שיש בו זוהמא צריך לברך על רחיצתן ואם אכל דברים יבשים אין טעון ברכה שאין אלא משום רפואה וכן חברתי בחיבורי ועיקר עכ"ל. +

הלכה ג

נטילת ידיים בין תבשיל לתבשיל רשות רצה נוטל רצה אינו נוטל, ופירות של חולין אינן צריכין נטילת ידיים בין בתחלה בין בסוף, וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, כל פת שהמלח בו צריך נטילת ידיים באחרונה שמא יש בו מלח סדומית או מלח שטבעו כמלח סדומית ויעביד ידיו על עיניו ויסמא, מפני זה חייבין ליטול ידיים בסוף כל סעודה מפני המלח, ובמחנה פטורים מנטילת ידיים בתחלה מפני שהן טרודים במלחמה, וחייבין באחרונה מפני הסכנה. +/השגת הראב"ד/ כל פת עד מפני הסכנה. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ עשה זה כנגד מה שאמר בגמרא כייל מיכל מאי ואמר ליה לא כ"ש וחי ראשי קלקל עלינו את הלשון עכ"ל. +

הגהות מיימוניות הלכות ברכות פרק ו הלכה ב

[ג] וכן פירש ראב"ה ודלא כר"י בן מלכי צדק וכן פסקו התוספות אף על גב דילפינן להו בסוף אלו דברים מקרא דוהייתם קדושים אינו אלא אסמכתא בעלמא דומיא דשמן דילפינן נמי מהתם ואפ"ה הרגיל בשמן דוקא שמן מעכב כדאיתא פרק כיצד מברכין ואומר ר"י הא דאמרינן הכא ידים מזוהמות פסולות לברכה היינו דוקא בימיהם שהיו רגילים במלח סדומית שמשמא את העינים כדאיתא בסוף פרק קמא דעירובין ופרק כל הצלמים אבל אנו אין אנו צריכין מים אחרונים מי שאין ידיו מזוהמות שיהא צריך ליטול קודם ברכת המזון. מיהו אדם איסטניס ורגיל ליטול אחר סעודתו צריך ליטול קודם ברכת המזון כדאמרינן פרק כיצד מברכין אנו דרגילין במשחא משחא לן אבל בלאו כה"ג אין צריך ליטול אף על גב דילפינן מקרא דומיא דשמן כדפירש' ע"כ:

שו"ת מן השמים סימן נז

ועוד נסתפקו במים אחרונים, כי יש מהחכמים האומרים כי בינינו/בימינו/ אין נקיות ידים שאין לנו שמן ערב ואין לחוש למים אחרונים, +בכת"י פאריז: אחרים אומרים שמים אחרונים משום מלח סדומית ועכשיו שאינו נמצא ואין אדם אוכל אחר אכילתו מלח כדאמרי רבנן [ברכות מ.] אין צורך נט"י באחרונה [ע"ז שאלתי] אם יש ממש בדבריהם אם לא+ ועל זה שאלתי אם יש ממש בדבריהם ואם לאו.

והשיבו: מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, +/רחא"פ/ איכה ג' ל"ז+ מים ראשונים ואחרונים דבר שבקדושה, +ע' ברכות נ"ג סע"ב ת"ר שמן מעכב את הברכה כו' תנא והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש אני ה' אלהיכם זו ברכה+ וכל דבר שבקדושה המקיל בו מקילין לו ימיו ושנותיו, כך השיבו באמת. +יעוין בחדרים מ"ע מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויים בידיים ס"ד שכתב מים אחרונים חובה ודבר שבקדושה הם והמקיל בהם מקילין לו ימיו ושנותיו כך השיבו מן השמים ע"י שאלת חלום מגיסו של הרב המרדכי ובזהר נמי מחמיר מאד עכ"ל [וראה בפתיחתי לספר זה פרק ה הערה ב דאחליף ליה ר"י [ר' יצחק] מקורביל עם ר"י [ר' יעקב] ממרוישי, ער' יצחק מקורבל הוא שהיה גיסו של המרדכי.] +

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף מ עמוד ב

ולענין לברך על מים אחרונים היה נראה שהמברך ברכת המזון כיון שיש בדבר מצוה שיש לו לברך אבל כבר נהגו העולם שלא לברך רבני צרפת ז"ל נותנין טעם בדבר מפני שבימיהם שהיה מנהגם להביא שמן ערב אחר הנטילה להעביר הזוהמא מהידיים היו מברכין אבל עכשיו כיון שאין אנו עושין המצוה כתקנה שאין לנו שמן ערב נהגו העם שאפי' המברך ברכת המזון אינו מברך על מים אחרונים ורב עמרם גאון ז"ל כתב שאין מברכין עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סימן לדבר בשמתא נר"ש:

מפני מה אמרו מים אחרונים חובה וכו'. י"א שלא הצריכו מים אחרונים אלא כשאוכל דבר הראוי ליקרב על גבי המזבח ואין זה כלום שטעם מים אחרונים הוא מפני שידי מזהמות וכשאוכל דגים ואווזים ידיו מזהמות ונמצא שצריך ליטול ידיו להעביר הזוהמא ואף על פי שפסולין ליקרב על גבי המזבח:

רא"ש מסכת ברכות פרק ח

סימן ו

ו אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן הטוב אני ה' מקדשכם זו ברכה ותימה דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה ובפרק כל הברש (דף קה ב) משמע שהן חובה מפני הסכנה משום מלח סדומית שמסמא את העינים ויש לומר משום קדושה אמרו שהן מצוה ומשום סכנת מלח סדומית הוסיפו לעשותה חובה אבל רב האי משם גאון פירש דהא דאמרינן הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למברך לפי שמזכיר את השם צריך ליטול ידיו קודם שיברך אבל נטילת האחרים אינן משום קדושה אלא מפני הסכנה בלבד ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה מה שלא נהגו האידנא במים אחרונים אותם שאינם מברכין אינם צריכין לפי שאין מלח סדומית מצוי אצלנו והמברך נמי כיון שאין אנו עושין כמו שהפסוק אומר כי קדוש זה שמן הטוב גם בנטילה נמי לא נהגו וגם לא איקרו ידים מזהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידים והכי נמי בפרק כיצד מברכין (דף מב א) אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוו אמרי כגון אנן דרגילין במשחא משחא מעכב לן אלמא אותם שלא היו רגילין לא היו חוששין בו ולא היה מעכב עליהן אף על גב דנפקא לן הכא מקרא אסמכתא בעלמא הוא ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו לאחר סעודה לדידיה הוו ידים מזהמות וצריך ליטול קודם שיברך ויש מן הראשונים שאמרו שמברך על המים אחרונים על רחיצת ידים אבל רב עמרם כתב שאין מברכין עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סימן לדבר (משמעתא דנר"ש) +בשמתא נרש, כצ"ל+:

חידושי הריטב"א מסכת חולין דף קה עמוד א

אמר רב אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיאן מים ראשונים מצוה. פי' מצוה מדרבנן כדפרשינן לקמן משום סרך אוכלי תרומה. אחרונים חובה. פי' חובה מדרבנן משום שמירת גופו משום מלח סדומית, והא דאמרינן בברכות בפרק אלו דברים (נ"ג ב') והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים אלמא מים אחרונים מצוה משום קדושה, תירץ הראב"ד ז"ל דהתם למברך וכשאכל דבר מזהם שחייב ליטול ידיו משום והייתם קדושים ובעי לברוכי על הנטילה כדאמרינן התם כשם שכהן מזהם פסול לעבודה כך ידים מזהמות פסול לברכה, ולפיכך הנוטל ידיו לברכה ואכל דבר מזהם צריך לברך על רחיצת ידים, אבל אינו אומר על נטילת ידים שהרי אינם אלא לנקיות ואין צריך כלי ולא כח גברא, ושאר בני הסעודה שאין נוטלין ידיהם אלא משום מלח סדומית או משום נקיות בלבד שאכלו דבר מזהם אין צריכין לברך על הרחיצה, ודבר מזהם פירשו בו שהוא כל דבר לח שמסתבך בידיים אבל דבר יבש אינו קרוי מזהם, וכן נראה מדאמרינן כשם שכהן מזהם פסול לעבודה כך ידים מזהמות פסול לברכה, דכהן מזהם היינו דאית ליה זיעה או ריח הפה כדאיתא בכתובות (ע"ה א' ע"ש) ומינה נמי דידיים מזהמות ענין לכלוך הוא, וכן פירש הרב רבינו יונה ז"ל, ואחרים פירשו שכל דבר שאינו נקרב לגבי מזבח קרי מזהם וכדאמרינן בעלמא בהמה שקרבה לגבי מזבח פסקה זוהמתה (עי' ע"ז כ"ב ב'). ודעת מורי ז"ל שאפילו באוכל דבר מזהם ואפילו המברך עצמו כיון שאינו צריך ליטול ידיו אלא משום נקיות בלבד אין לו לברך כלל, שאינו נראה שיש הפרש בדבר שזה נוטל ומברך וזה נוטל ואינו מברך, וכן הוא עושה מעשה, וכן כתב הרב ז"ל בס' בעל התוספות ז"ל שאין מברכין לא על נטילת ידים ולא על שטיפת ידים ולא על רחיצת ידים כדעת מקצת חכמים ז"ל.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קעג

דין מים אמצעיים, ובו ג' סעיפים.

סעיף א

מים אמצעים, (א) רשות; וה"מ בין תבשיל לתבשיל, אבל בין תבשיל לגבינה, חובה (ב) (עיין בי"ד סי' פ"ט).

סעיף ב

בין בשר לדגים, חובה ליטול משום א דקשה (ג) לדבר [א] אחר, וחמירא סכנתא מאיסורא (ד) (ועיין י"ד סי' קט"ז).

סעיף ג

כל הדברים הנוהגים באחרונים (ה) נוהגים באמצעים, (ו) בין להקל * בין להחמיר, חוץ ב מהיסח הדעת (ז) שפוסל באמצעים מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכים שימור; ג וחוץ מניגוב הידים, (ח) שאמצעים צריכים ניגוב כראשונים. הגה: יש שאמרו שאמצעים צריכים (ט) ד דוקא מים, מה שאין כן באחרונים, כדלקמן סי' קפ"א (ב"י בשם אורחות חיים).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפא

דין מים אחרונים, ובו י' סעיפים.

סעיף א

(א) <א> מים אחרונים, (ב) חובה.

סעיף ב

מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע * (ג) א אלא [ב] בכלי, (ד) מפני רוח רעה ששורה עליהם; (ה) ואם אין לו כלי, נוטל ע"ג ב עצים דקים (ו) וכיוצא בהן.

סעיף ג

אין נוטלין (ז) בחמין ג שהיד (ח) נכזית בהם, מפני (ט) שמפעפעיין (פ"י מבעבעין מלשון שחין אבעבעות) את הידים, ואין מעבירין את הזוהמא.

סעיף ד

א"צ ליטול אלא * (י) ד עד פרק שני של אצבעות.

סעיף ה

צריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה, כדי (יא) שתד הזוהמא.

סעיף ו

אם המסובין רבים, עד חמשה (יב) מתחילין מן המברך; ואם הם יותר, <ב> מתחילין * (יג) מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתו, (יד) ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין ה [ג] <ג> לחמשה האחרונים, וכיון שלא נשאר אלא חמשה שלא נטלו, (טו) <ד> מתחילין (טז) מן המברך.

סעיף ז

(יז) אין מברכין שום ברכה על מים האחרונים.

סעיף ח

י"א שמים אחרונים (יח) אינם צריכים נגוב; (יט) ולהרמב"ם ו מנגב ואח"כ מברך.

סעיף ט

מים אחרונים (כ) נוטלים ז בכל (כא) מיני משקים.

סעיף י

ח יש (כב) שאין נוהגים ליטול מים אחרונים; ואפי' לנוהגים כן, אדם שהוא אסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידיה ט הוו ידים מזהמות (כג) י וצריך ליטול ידיו (כד) קודם ברכת המזון.

ביאור הגר"א אורח חיים סימן קפא

יש כו'. משום דמלח סדומית אינו מצוי בינינו תוס' ספ"ק דערובין וספ"ח דברכות וע' רא"ש שם ואף על גב דדריש התם מקרא אסמכתא הוא כמש"ש על שמן ושם מ"ב א' כגון אן כו' וע"כ מש"ש שמן מעכב את הברכה היינו לרגילין וה"ה מש"ש כשם שמזוהם כו' ועתוס' דחולין שם ד"ה מים כו' וז"ש ואפי' כו' לדידיה הוי כו' וכ"כ הרא"ש ספ"ח דברכות והטור ובכה"ג אמרינן והייתם כו' אבל כל זה ליתא ומ"ש תוס' בספ"ק דערובין י"ז ב' ד"ה מים כו' עכשיו דבריהן דחויין מעיקרן דשם קאי על מתני' דארבעה דברים פטרו במחנה כו' ומרחיצת ידים כו' ואמר אביי שם דממים אחרונים לא נפטרו במחנה משום דחובה משום מלח סדומית כדמפ' ר"ח בר אשי שם ואי ליכא טעמא דמלח סדומית אז פטורין במחנ' ממי' אחרונים כמו ממ"ר אבל בלא מחנה חייבים במ"א כמו במ"ר וכן תי' הרא"ש בסברא הנ"ל בספ"ח דברכות סוגיא דחולין ק"ה וכ"כ רי"ן וכ"ה בר"מ ח"ג רמ"ו וכן עיקר:

מגן אברהם סימן קפא

י וצריך ליטול - משמע בטור דוקא המברך ומיהו המקובלים כתבו דכל אדם יזהר במים אחרונים וכ"כ הי"ש שנהג לשטוף הכוס ורחץ ידיו במים וע' מה שכתבתי ס"א בשם רי"ו:

ברכי יוסף אורח חיים סימן קפא

ז. ואפי' לנוהגים כן וכו'. כתב מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י כפי הקבלה צריך ליזהר בהם מאד ואין להקל בהם והמקל במים אחרונים מקלין לו ימיו ושנותיו, כך השיבו מן השמים ע"י שאלת חלום מגיסו של הרב המרדכי'.

משנה ברורה סימן קפא

- (א) **מים אחרונים וכו' - הטעם** [א] משום שהידיים מזהמות הן מן האכילה ופסולות לברכה וסמכו חז"ל אקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים והתקדשתם אלו מים ראשונים (שיקדשו ידיהם קודם האכילה לטהרם מטומאה כמו שנתבאר לעיל בסימן קנ"ח) והייתם קדושים אלו מים אחרונים [ב] ואפילו למי שאינו מברך בעצמו אלא שומע לצאת מפי המברך ויותר מזה אפילו כשאין ידיו מזהמות כלל מן האכילה ג"כ חייבו חז"ל בנטילת מים אחרונים והוא מפני חשש מלח סדומית דבכל סעודה הלא נמצא מלח [ג] ויש לחוש שמא מעורב בהן מעט ממלח סדומית שמסמא העינים למי שנוגע בהם ואח"כ יגע בעיניו ואף עכשיו שאין מצוי מלח סדומית בינינו יש לחוש למלח אחר שטבעה כמותה ועיין בסעיף י':
- (כב) שאין נוהגים וכו' - מפני שאין מלח סדומית מצוי בינינו ומשום ידיים מזהמות אין חוששין הואיל ועכשיו אין מקפידין לרחצן מלכלוך המאכל אין זה קרוי זוהמא לנו. ודעת הגר"א בביאורו דצריך ליטול גם האידנא [דטעם מלח סדומית וידיים מזהמות גם עתה שייך וכמ"ש בס"א] וכ"כ המ"א בשם המקובלים דכל אדם יזהר במים אחרונים וכן החמיר המהרש"ל בים של שלמה וכ"כ הברכי יוסף ע"ש שהחמיר הרבה בזה:
- (כג) וצריך ליטול ידיו וכו' - ר"ל דזה מדינא צריך ליטול ידיו במים אחרונים לכו"ע וכתבו האחרונים שאפילו רוצה [לב] לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם כיון שידיהם מלוכלכות והוא איסטיניס:
- (כד) קודם בהמ"ז - וצריך ליזהר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז [לג] אפילו בד"ת:

ביאור הלכה סימן קפא ד"ה * עד פרק

* עד פרק שני וכו' - עיין בביאור הגר"א דמוכח מניה [לפי מה שביארו בדמשק אליעזר] דדין זה תלוי בפלוגתא הנ"ל בסימן קס"א ס"ד דלדעת הדעה הראשונה שם יהיה הדין בנטילת מים אחרונים עד סוף קשרי האצבעות עם פיסת היד. וטוב לנהוג כן לכתחלה לצאת ידי הכל כשיש לו מים: